

GAZNELİLERDE GİYİM KUŞAM ÖZELLİKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Fikri SALMAN*

Özet

Gazneliler Türk tarihinde yer alan Müslüman Türk devletlerinden biridir. M.S. 962–1187 yılları arasında yaşayan Gazneliler, giyim kültürü ile Türk kıyafet geleneğini devam ettirmişlerdir. Gazneliler döneminden herhangi bir giysi günümüze kadar ulaşmamıştır. Dönemin giysi özelliklerini figürlü süslemelerden yola çıkarak değerlendirebiliriz. **Leşger-i Bazaar Sarayı** duvar resimleri ile **III. Mesut (Gazne) Sarayı** heykelleri, figürler üzerindeki giysiler açısından önemlidir. Gazneli kıyafetlerini, bu saraylardaki figürlerden yararlanarak değerlendirebilmekteyiz. **Reşideddin**'in **Cami'üt-Tavarih** adlı eserinde bulunan “Sultan Mahmut’un Asi Kalesi’ni fethi” ve “Sultan Mahmut’un hil’at giyme töreni” gibi minyatürler yine dönemin kıyafetlerini yansıtmaları açısından önemlidir. Gazneli kıyafetleri; Göktürk, Karahanlı ve Büyük Selçuklu kıyafetleriyle büyük benzerlikler göstermektedir. Genellikle uzun boylu kaftanlar, pantolon, şalvar ve çizmeler en karakteristik giysiler olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gaznelilerde giyim, kıyafet, kaftan, tarihi Türk kıyafetleri

Dressing Features In Gaznelis

Abstract

Gaznelis are one of the Muslim Turkish states in the history of Turks. Gaznelis, lived between the dates 962–1187 AD, have continued the Turkish dressing tradition with their dressing styles. No dress (clothing) has come down to use from the period of Gaznelis. It is possible to evaluate the clothing tradition of the period by the figurative decoration. Wall pictures of Leşger-i Bazaar Palace and statues of Mesut (Gazne) III Palace are of great importance for the clothes on the figures. We are able to evaluate Gazneli clothes (dressing) by those figures in the palaces. Miniatures as “The Conquest of as; castle by Sultan Mahmut” and “The Hil’at ceremony of Sultan Mahmut” in **Cami'üt Tevarih** of Reşideddin are

* Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü
25240-Erzurum fikrisalman@hotmail.com

important as they reflect the costumes of the period. Gazneli costumes show great similarities to those of Göktürk, Karahanlı and Great Seljuks costumes. The most characteristic costumes are long caftans, trousers, shalvar, and boots.

Key Words: clothes in Gaznelis, costume, caftan, historical Turkish costumes.

Giriş

Türkler tarih boyunca kendine özgü kıyafetler kullanan toplumların başında gelmektedir. Yaşadıkları coğrafya özelliklerine göre, kendi gelenek ve göreneklerini yansıtan, tamamen onlara özgü kıyafetler kullanmışlardır. Türklerin tarih boyunca yayıldıkları ve devletler kurdukları ülkelerin arasında bugünkü Afganistan topraklarının bulunduğu coğrafyayı da görmekteyiz. M.Ö. II. yüzyıldan itibaren kurulmaya başlanan bu Türk devletlerinden biri, ismini başkentleri **Gazne** şehrinde almış olan **Gazneliler**dir.¹ Bu Türk devleti, tarihî kaynaklarda **Yemînîler** ve **Sebükteginîler** olarak da zikredilmişlerdir.² Devletin asıl kurucusu olan Sebüktegin, köle olarak Sâ mânîlerin memleketine gelince Müslüman olmuştur. Köken olarak da, hem kendisinin hem de Gaznelilerin Türk soyuna dayandıkları yine kaynaklarda zikredilmektedir.³

Sâ mânî Devleti'nin (805–1005) en parlak döneminde, çok sayıda Türk grupları Mâverâünnehir yoluyla İslâm dünyasına getirilmekteydiler. Bunların büyük kısmı Abbâsî Halifeleri ve eyaletlerdeki Arap ve İranlı valilerin hizmetinde asker veya muhafız kuvveti olarak hizmet görmekteydiler.

Sâ mânî Devleti içinde Türklerin en önemli komutanlarından biri olan Horasan orduları kumandanı **Alptegin**, 961'de Vezîr Ali Muhammed Bel'amî ile birleşerek kendi adayını zorla Sâ mânî tahtına oturtmak istemiştir. Fakat bu arzusunda başarısızlığa uğramıştır. Alptegin, bu başarısızlıktan sonra, beraberindeki çok az bir kuvvetle, Doğu Afganistan'daki **Gazne** şehrine çekilmeğe mecbur kalmış ve ma-

¹ Erdoğan MERÇİL ve Arkadaşları, **Türk Dünyası Kültür Atlası-Selçuklu Dönemi-1**; İstanbul, 1997, s. 24; BÜYÜK LAROUSSE, C. 9, Gazneliler Maddesi, s. 4442.

² Erdoğan MERÇİL, "Gazneliler" **Türkler**, C. 4, Ankara, 2002, s. 479; Erdoğan MERÇİL, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, 1993, s. 34.

³ M. Hanefi PALABIYIK, "Yeni Bir Türk İslam Devleti Modeli Olarak Gazneliler" **Türkler**, C. 4, Ankara, 2002, s. 509.

halli bir hanedan olan Levikleri⁴ bertaraf ederek adı geçen şehre hâkim olmuştur (962).⁵ Böylece **Gazneliler Devleti**'nin temeli atılmıştır.⁶

Gazne şehrinin bulunduğu Afganistan'ın bu bölgesinde, Türklerin mevcudiyetinin İslâm'dan daha önceki devrelere dayandığı bilinmektedir. Bu bakımdan Gazneliler Devleti sadece Alptegin'in beraberinde getirdiği Türk askerlerine dayanmamaktadır. Muhakkak ki, bu bölgeye önceden gelenler devlete bir temel oluşturmuş, daha sonra kuzeyden gelmiş olan Türkler de Gazneliler'in gelişmesini arttırmıştır. İlerleyen dönemlerde devletin başına yine Türk kumandanların geçtiğini görmekteyiz. Bunlardan birincisi **Bilge Tegin**'dir.⁷

Bilge Tegin, Gerdiz Kalesi'ni kuşattığı sırada ölmüş (974–975), yerine **Böri Tegin** (veya Piri Tegin) geçmiştir. Ancak Böri Tegin de Gazne'de fazla hüküm sürememiş, kabiliyetsizliği sebebiyle, Türkler tarafından görevinden uzaklaştırılarak yerine Alptegin'in en çok güvendiği kumandanlarından biri olan **Sebüktegin** geçirilmiştir (977). Sebüktegin'in başa geçmesiyle Gazneliler Devleti, hükümdarlığın babadan oğula geçtiği bir hanedanın idaresi altına girmiştir. Bir diğer yönüyle Gazneliler Devleti'ni, kuruluş yıllarında yöneten Türk kumandanların yerini, artık bir hanedan almış oluyordu.⁸

Sebüktegin daha hayatta iken küçük oğlu **İsmail**'in, tahta çıkmasını kararlaştırmıştır. Ancak yetenekli ve kudretli bir şahsiyete sahip bulunan büyük oğlu **Mahmut** bu kararı dinlemeyerek mücadeleye girişmiş ve İsmail'i mağlup ederek Gazneliler tahtını ele geçirmiştir.⁹ **Sultan Mahmûd**¹⁰ Sâ mânî Devleti topraklarının büyük bir kısmı üzerinde hâkimiyetini kabul ettirdikten sonra, Hindistan'a seferler

⁴ MERÇİL ve Arkadaşları, Türk Dünyası Kültür Atlası–1, s. 24.

⁵ A. BOMBACI, “Türkler ve Gazneli Sanatı” **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Bildirileri**, (Basım Yeri ve Yılı yok) s. 88; Şevket KOÇSOY, Türk Tarihi Kronolojisi” **Türkler**, C.1, Ankara, 2002, s.102; Nihat KAŞIKÇI-Hasan YILMAZ, **Orta Asya-Anadolu Göç Coğrafyası Tanrı Dağlarından Malazgirt'e**, Ankara, 2001, s. 142.

⁶ Erdoğan MERÇİL, Gazneliler, s. 480

⁷ MERÇİL, Müslüman-Türk... s. 35.

⁸ KOÇSOY, Türk... s.102.

⁹ KOÇSOY; Türk... s. 102.

¹⁰ Gaznelilerde **Sultan** unvanını ilk kez Mahmut'un kullandığını görürüz. Aslında bu unvan Gaznelilerde çok fazla tercih edilmeyen, daha çok Arapların kullandıkları **emir** unvanı benimsenmiştir. Ancak devleti yöneten kişilerin Mahmut'la birlikte Sultan unvanıyla anılmaya başlandığı da bir gerçektir. Gaznelilerin kullandıkları emir unvanı sadece sultanlar tarafından kullanılmamış, şehzadeler için de kullanılmıştır. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Güller NUHOĞLU, “Gazneli devlet Teşkilatı” **Türkler**, C. 5, Ankara, 2002, s. 286–287.

yapmağa başlamış ve devletin topraklarını genişletmiştir.¹¹ Sultan'ın Hindistan seferlerinin en önemlisi, 1025-1026'daki **Somnât seferi** olmuştur.¹² Bu sefer sonunda kazandığı zaferin yankıları süratle İslâm dünyasında yayılmıştır. Abbasî Halifesi tarafından sultan ve ailesine yeni şeref unvanları verilmiştir.¹³

Sultan Mahmut, zaman zaman Karahanlılar Devleti ile de savaşmış ve onlara üstünlüğünü kabul ettirmiştir. Devleti için pek çok yararlı işler yapan Sultan Mahmut 30 Nisan 1030 yılında Gazne'de ölmüştür. Sultan unvanını ilk olarak kullanan hükümdarın Mahmut olduğu bilinmektedir.¹⁴ Sultan Mahmut'un ölümünden sonra Gazneliler Devleti'nde tekrar taht mücadelesinin başladığını görüyoruz. Neticede **Mes'ûd**, kardeşi **Muhammed**'i mağlûp ederek Gazneliler Devleti'nin başına geçmiştir.¹⁵

Zaman içerisinde çeşitli taht mücadeleleri yaşayan Gazneliler, **Behram Şah** zamanında biraz toparlanmışsa da onun ölümüyle çöküş devresine girmiştir. **Hüsrev Şah** zamanında gerileme devam etmiş, **Hüsrev Melik** zamanında da Gurlulara yenilerek tarih sahnesinden silinmişlerdir(1186–1187).¹⁶

Gaznelilerde Kıyafet Biçimleri:

Gazneliler dönemine ait herhangi bir giyim kuşam örneği günümüze kadar ulaşmamıştır. Dolayısıyla kıyafet değerlendirmemizi, az miktarda bulunan figürlü süslemeler üzerinden yorum yaparak ele almaya çalışacağız. İslamiyet'in etkisiyle olsa gerek, yapılarında ve gündelik eşyalarında figürlü süslemeleri çok az kullanan Gazneliler, birkaç örnek dışında insan figürünü hemen hemen hiç kullanmamışlardır. Kıyafet değerlendirmesinde kullanacağımız insan tasvirlerini, sadece **Leşker-i Bazar Sarayı**'nda ve **Sultan Mesut Sarayı**'nda görebilmekteyiz.

¹¹ MERÇİL ve Arkadaşları, Türk Dünyası Kültür Atlası-1, s. 24.

¹² PALABIYIK, Yeni... s. 511.

¹³ V.V. BARTHOLD, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Ankara, 1990, s. 291–292; MERÇİL, Müslüman-Türk... s. 36.

¹⁴ BARTHOLD, Moğol... s. 306.

¹⁵ KOÇSOY, Türk... s. 102.

¹⁶ MERÇİL, Gazneliler, s. 506; KAŞIKÇI, Orta Asya... s. 143; MERÇİL, Müslüman-Türk... s. 39–40.

İlk örneklerimizi vereceğimiz **Leşker-i Bazar**¹⁷ Sarayı, bugün Afganistan'da **Bust** kentinin (**Kala-i Bist**) kuzeyinde **Helmand (Hilmend) Nehri** kıyısında bulunmaktadır.¹⁸ **Schlumberger**'in 1948'de keşfettiği bu saray, **Leşkeriğah** olarak bilinen yer idi.¹⁹ Schlumberger'in ardından Fransa ve İtalya'dan bazı bilim adamları da bu bölgede çeşitli araştırmalar yapmışlardır.²⁰ Yapımına **Sebüktegin** zamanında başlanmış olan saray, 1030-36 yılları civarında tamamlanmış olmalıdır.²¹ Geniş bir alana yayılmış olan saray, yan yana dizilmiş yapılardan oluşan büyük bir düzenlemeye sahiptir. Bu sarayın önemli birimleri arasında Orta Saray ve Güney Saray yer alır. Orta saray küçük boyutlu olmasına rağmen, **Güney Saray** çok daha büyük ölçülere sahiptir.

Bizim için de önemli olan bu Güney Sarayı'nın taht salonunda Gazneli döneminde ender rastlanan duvar resimleri yer almaktadır. Dört eyvanlı avlunun kuzey duvarında görülen bu resimler, tıpkı Uygur sanatındaki gibi, tempera tekniği ile yapılmıştır. Figürler gerçek insan boyutundadır.²² Burada yan yana dizili olarak duran figürlerin, Sultan Mahmut'un hassa ordusundaki askerleri temsil ettiği söylenir.²³ 44 adet asker figürünün yer aldığı bu sarayda, toplam figürlerin 70 civarında²⁴ bir rivayete göre de 60 civarında²⁵ olduğu tahmin edilmektedir (Foto-1). Figürlerin başları silinmiş, geriye sadece vücutları kalmıştır. Bedenleri üzerindeki kıyafetler, çeşitli motifler ve canlı renklerle işlenmiştir. Bacaklarında pantolonlar, ayaklarında yumuşak çizmeler vardır.²⁶ Bu fresklerdeki askerlerin kimler olduğu **Cüzcânî**'nin

¹⁷ Gazneli ve Selçuklu devletlerinin başkentlerinde ya da Sultanların oturduğu önemli kentlerde **Ordu Pazarı** veya **Ordu Meydanı** mahiyetinde yerler bulunurdu. Buralar **Leşker-i Bazar** veya **Bazar-ı Leşker** olarak anılırdı. Nitekim **Ravendi**, **Rahat-üs-Südur** ve **Ayet-üs-Sürur** adlı eserlerinde **İsfahan**'da bir **Bazar-ı Leşker**'den bahseder. Bkz. Mustafa CEZAR, **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, İstanbul, 1977, s. 234.

¹⁸ Yaşar ÇORUHLU, **Türk Sanatının ABC'si**, İstanbul, 1993, s. 69.

¹⁹ Oktay ASLANAPA, "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Kültür ve Sanat" **Türkler**, C. 6, Ankara, 2002, s. 23.

²⁰ CEZAR, **Anadolu...** s. 234.

²¹ Doğan KUBAN, **Batıya Göçün Sanatsal Evreleri (Anadolu'dan Önce Türklerin Sanat Ortaklıkları)**, İstanbul, 1993, s. 155.

²² CEZAR, **Anadolu...** s. 238.

²³ MERÇİL ve Arkadaşları, **Türk Dünyası Kültür Atlası-1**, s. 31; ÇORUHLU, **Türk Sanatının...** s. 69.

²⁴ Gönül ÖNEY, "Gazneli Saray Süslemelerinin Anadolu Selçuklu Saray Süslemelerine Akisleri", **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi III**, İzmir, 1984, s. 124; Oktay ASLANAPA, **Türk Sanatı-I**, İstanbul, 1984, s. 43.

²⁵ CEZAR, **Anadolu...** s. 238.

²⁶ ASLANAPA, **Türk Sanatı-I**, s. 43-44.

Tabakâti Nâsirî adlı eserindeki şu satırlardan anlaşılıyor: "...Gazneli Sultan Mahmut'un 4000 kişilik bir muhafız kıtası vardı. Merasimlerde tahtın iki tarafında ikişer bin kişi olarak sıralanırdı. Sağdakiler dört sorguçlu kalpak ve altın yaldızlı gürz (saplı topuz), soldakiler iki sorguçlu kalpak ve gümüş yaldızlı gürz taşıyorlardı."²⁷ Duvardaki freskler muhtemelen bu askerleri temsil ediyordu. Askerlerin omuzlarına dayalı olan silahlar da sözü edilen gürzlerdir. Gürzlerin ucundaki topuzlar, askerlerin başları ile birlikte tahrip edilmiştir. **Beyhâkî**, Sultan Mahmut ölünce elçilerin kabul edildiği bir töreni anlatırken, 4000 kişilik bir muhafız kıtasından bahseder. Bunlar tahta doğru rütbelerine göre sıralanıyordu. Rütbe alametleri çok belirgin idi. Değişik kaftanlar, çeşitli mücevherlerle süslenmiş altın kemerler bu rütbelerin göstergesi idi.²⁸ Klasik resim tarzında yapılan bu resimler, Türk resim sanatının gelişimi açısından da önemlidir.²⁹ Bu freskler bu gün Kabil müzesinde muhafaza edilmektedir.³⁰

Buradaki duvar resimlerinin İran etkili olduğunu belirten bazı araştırmacılar bulunsa da Schlumberger ve Bombaci gibi bazı bilim adamları ile birçok Türk araştırmacı, kıyafetlerden ve aynı sarayın bir sütunu üzerinde kalan erkek portresinden hareketle (Foto-2), Türklere ait eserler olduğu kanaatine varmışlardır.³¹ Bu eser, XI. yy.ın başlarına tarihlendirilmektedir.³² Bize göre de Uygur sanatından biraz uzak olan bu resimler daha çok Göktürk dönemi kaftanlarıyla büyük benzerlikler sergilemektedir. Göktürk heykellerinde bolca gördüğümüz bu tür kaftanların Gazne saraylarında görülmesi de olağandır.

Leşger-i Bazar'daki bu figürleri daha detaylı inceleyerek kıyafet tahlilleri yapmaya devam edebiliriz. Beyaz kaftanlı bir asker tasvirinde (Foto-3) kaftanının sağ tarafı, sol yanını üzerine kapanan ve boyu ayakların biraz üzerine kadar uzanan bir kaftan örneği görürüz.³³ Yakasının dışa doğru açılması, tıpkı Göktürk kaftanlarının yaka biçimine benzemektedir. Uzun kollarının pazu kısmında asaleti ve soyluluğu belirten, aynı zamanda makam ve mevki göstergesi olan tirazlar³⁴ bulun-

²⁷ ÖNEY, Gazneli... s. 123.

²⁸ ASLANAPA, İlk Müslüman... s. 24.

²⁹ Güner İNAL, **Türk Minyatür Sanatı**, Ankara, 1995, s. 17.

³⁰ ÖNEY, Gazneli... s. 125.

³¹ A. BOMBACI, "Türkler ve Gazneli Sanatı" **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi**, s. 90-91; CEZAR, **Anadolu**... s. 239.

³² Özden SÜSLÜ, "Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklularında Giyim ve Kuşam" **Türkler**, Ankara, 2002, s. 244.

³³ BOMBACI, **Türkler**... s. 90.

³⁴ **Tiraz**; Üzerine yazı işlenmiş, sırmalanmış veya dokunmuş şerit halinde bir kumaş (kol bandı) parçasıdır. Bu bir hâkimiyet alameti olup, tıpkı hutbe ve sikkelerde olduğu gibi

maktadır. Bellerindeki kemerden sarkan üç dizi şeklindeki yuvarlak boncuklu sarkıntılar, rütbe ve makam göstergesi olarak Göktürklerden beri devam etmiştir (Çizim-1). Bu geleneğin Anadolu giyiminde de zaman zaman görüldüğü dikkatlerden kaçmamaktadır.³⁵ Figürün ayaklarında ise çizmeler bulunmaktadır. Yandaki iki figürün kıyafetleri tam seçilemese bile, onların da uzun kaftanlar giydikleri anlaşılmaktadır.

Aynı resim dizisindeki bir başka figür grubunda, kaftanların çeşitli desenlerle süslendiği görülür (Foto-4/A/B). XI. yy. başlarına tarihlendirilen³⁶ bu resimlerde, sağdaki lacivert kaftanlı askerin kıyafetinin üzerinde verev şekilde dizilmiş olan açık mavi renkli küçük damla motifleri dikkati çeker. Belinde ise sarkıntılı olan bir kemer vardır. Solda tarafta yer alan ve kırmızı renkli kaftanı bulunan figür üzerinde görülen kaftan kumaşının, desenlerle süslendiği anlaşılmaktadır. Zeminde hafif bir etki veren ve açık sarı renkle oluşturulmuş yuvarlak madalyonlu desenler, kaftanı süslemektedir (Çizim-2). Onun da kemerinden sarkan, mevki ve makam belirten işaretler vardır. Figürlerin kollarında ince bir bant şeklinde siyah renkli tirazlar bulunur. Elllerinde, tuttukları gürzün sapı görülmektedir. Figürlerin başları ve çizmeleri tahrip edilmiştir.

Leşger-i Bazar Sarayı'nın dışında, Gazneliler döneminin önemli saraylarından biri de **III. Mesut (Gazne) Sarayı**'dır. Saraydaki bir mihrap nişi üzerinde, sultanın adı ve tarihi yazılı olan bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabedeki hicri 1 Ramazan 505 tarihi, 3 Mart 1112 tarihine denk gelmektedir. Nesih yazılı kitabede Muhammet bin Hüseyin bin Mübarek ismiyle mimarı da belirtilmiştir.³⁷ İçindeki mermer süslemeleri ve plan düzenlemesiyle Leşger-i Bazar'dan daha gelişmiş bir görünüm sergileyen Gazne III. Mesut Sarayı, Türk saray mimarisi açısından da önemlidir.³⁸

Sultan III. Mesut'un bundan başka pek çok sarayı vardır. Ancak burada bulunan bazı figürlü malzemeler bizim kıyafet tahlili yapmamız açısından önemlidir. Gazne sarayının mermer kabartmaları arasında asker figürleri ve dans eden kadın figürleri yer almaktadır. Bunlardan ilk örneğimiz; bir sütun başlığı üzerinde görü-

hükümdarın ad ve lakaplarının işlenmesi söz konusudur. Daha detaylı bilgi için bkz. Güller NUHOĞLU, "Gazneli Devlet Teşkilatı" **Türkler**, C. 5, Ankara, 2002, s. 288.

³⁵ Tülin ÇORUHLU, "Giyim Kuşam" Mad. **Thema Larousse Tematik Ansiklopedi**, C. 6, İstanbul, 1984, s. 281.

³⁶ SÜSLÜ, Tasvirler... s. 244.

³⁷ ASLANAPA, Türk Sanatı-I, s. 46.

³⁸ CEZAR, Anadolu... s. 244.

len asker figürü olacaktır³⁹ (Foto-5). X-XI. yy.lara tarihlendirilen bu kabartma rölyef üzerindeki figür, klasik Türk tipinde bir görünüm arz eder.⁴⁰ Elinde bir gürz veya çomak tutan⁴¹ askerin başında, şekli veya biçimi tam seçilemeyen bir şapkası vardır. Belinden bir kemerle sarakarak topladığı uzun kollu kaftan, bu resimden seçilebilen değerler açısından dır. Kemer üzerinde çeşitli madeni plakaların asılı olduğu dikkatimizi çeker.⁴² Bunların dışında herhangi bir ayrıntı yoktur.

Gazne Sarayı'ndaki bir diğerk kabartmada, çiçekli dallarla kuşatılmış bir hizmetkâr figürü görülür⁴³ (Foto-6). İki elini önünde birleştirmiş olan süvarinin uzun kaftanı, Leşker-i Bazar'da görülen figürlerin kaftanlarına çok benzer. Ayaklara kadar uzanan kaftanı, bir başlık tamamlamaktadır. Kaftan görüntü itibariyle Gök-türkler dönemi heykellerinde görülen kaftanlarla aynı özellikleri sergiler.

Gazne Sarayı'ndan son örneğimiz yan yana sıralanmış olan **dans eden kadımlar** kabartmasıdır⁴⁴ (Foto-7). Bu örnek aynı zaman da Gazneliler devrine ait tek kadın figürünü göstermektedir. X-XI. yy.lara tarihlendirilen bu alçak kabartma, mermer üzerine yapılmıştır.⁴⁵ Saçları açık ve örgülü olan figürlerin, detayları tam belli olmayan önden yırtmaçlı ve boyu ayaklara kadar uzanan birer kaftan giydikleri görülür. Herhangi bir süsleme bulunmayan giysilerin öndeki yırtmaçları pililer halinde düzenlenmiştir (Çizim-3).

Gazneliler dönemine ait bu figürlü örneklerimizin dışında, **Reşideddin'in Cami'üt-Tavarih**'inde resmettiği, **Sultan Mahmut'un Asi Kalesi'ni fethi** ve hil'at giyme törenlerinin minyatürleri de vardır. Asi Kalesi önünde bir at üzerinde resmedilen Sultan Mahmut, kısa kollu ve yandan yırtmaçlı, zemini kare (ekose) desenlere bölünmüş bir kaftan giymiştir⁴⁶ (Foto-8). Başında Selçuklu sultanlarının kullandığı taca benzer bir taç bulunmaktadır. Kaftanının altına giydiği iç gömleğinin uzun kolları kaftanın kısa kollarının altından rahatlıkla görülebilmektedir. Bacaklarına şalvar tarzında bir pantolon giymiştir Ayaklarında çizme yerine ayakkabılar bulunur. Etrafında onu karşılayan Hintliler yer almaktadır. Onların bol ve uzun kıyafetleri, Türk kıyafet geleneğinden farklıdır. Kale kapısı önünde görülen atlı süvarilerin, zırhlı giysiler içinde olduklarını görürüz. Yine aynı eserde bulunan

³⁹ ÖNEY, Gazneli... s. 125-126.

⁴⁰ Hamza GÜNDOĞDU, **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul, 1979, s. 50-51.

⁴¹ SÜSLÜ, Tasvirler... s. 244.

⁴² GÜNDOĞDU, Türk... s. 51.

⁴³ SÜSLÜ, Tasvirler... s. 244; ÖNEY, Gazneli... s. 126.

⁴⁴ ÖNEY, Gazneli... s. 127; SÜSLÜ, Tasvirler... s. 244; BOMBACI, Türkler... s. 90.

⁴⁵ GÜNDOĞDU, Türk... s. 56.

⁴⁶ NUHOĞLU, Gazneli... s. 287.

bir başka minyatürde, **Sultan Mahmut'un hil'at giyme** töreni resmedilmiştir (Foto-9). Halife El-Kadır billah'ın Gazneli Mahmut'a sunduğu kaftanının giyiliş sahnesi bu minyatürün konusunu oluşturmuştur.⁴⁷ Tahtın üzerinde ayakta duran Sultan Mesut'un başında Selçukluların tacına benzeyen üç dilimli gösterişli bir tacı vardır. İçine giydiği iç gömleği ve pantolonlarının üzerine hil'at olarak verilen şatafatlı bir kaftan giymektedir. Boyu ayaklara kadar uzanan kaftanın yanlara açılan yakaları, farklı bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Bu uygulama, Göktürkler döneminde görülen dışa açık yakalara nazaran, daha kibar bir yaka düzenlemesi olarak dikkat çekiyor. Etrafında görülen figürler arasında başları sarıklı olan din adamlarının uzun cüppeler giydikleri, başında taç olan devlet adamları ve komutanların kaftanlar giydikleri görülür.

Değerlendirme ve Sonuç:

Gazneliler dönemine ait giysi biçimlerini ele aldığımız bu yazımızda döneme ait malzeme sıkıntısına rağmen ulaşabildiğimiz bir takım sonuçlar ortaya çıkmıştır. Gazneli kıyafeleri çititli figürler nezaretinde değerlendirildiği zaman; erkeklerin uzun kaftanlar, pantolonlar ve çizmeler giydikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra kadınların da yine uzun fistanlar ve şalvarlar kullandıkları anlaşılabilmektedir.

Göktürkler dönemiyle büyük benzerlikler gösteren Gazneli kıyafetlerinin tip olarak, Uygur kültüründen uzak olduğu, fakat Maniheist ve Budist kıyafetlerin dışında kalan Uygur Türklerinin kullandıkları bazı kaftanlarla da benzerlikler gösterdiği kanısına varmaktayız. Bu giyim geleneğinin çağdaşı olan Karahanlı Türklerinde ve Selçuklularda da görüldüğünü, toplum olarak, bir kültürel yapı bütünlüğü sergilediklerini görebilmekteyiz. Bu da Türklerin hangi dönemde olursa olsun, gelenek ve göreneklerini sürdürmekte olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

⁴⁷ **Hil'at;** İstilah olarak hükümdarın taltif etmek istediği kimseye verdiği değerli elbise olarak tarif edilse de, Hil'at sadece elbise olmayıp, kemer, yüzük, sarık, külah, bayrak, çetr, çadır, kös, hatta at, fil v.s. gibi pek çok hâkimiyet alameti sayılan unsurlar da hil'ati tamamlamaktaydı. Gazneli hükümdarlar hil'at tevcih ettikleri gibi kendileri de Abbasi halifelerinden hil'at almışlardır. Böylece hem hükümdarın meşruluğu, dolayısıyla devletin meşruluğu halifece tanınmış, hem de hükümdar halifenin yüksek manevi gücünü kabul etmiştir. Gazneliler devrinde hil'at tevcih edilen kişilerin ve verilen hil'atlerin kayıtlarının tutularak hazinenin kontrol altında tutulması sağlanıyordu. Gaznelilere bağlı vassal hükümdarların da hil'at tevcih etme yetkisi vardı. Ancak bu yetkinin sultanın müsaadesine tabi olduğu muhtemeldir. Bkz. Güller NUHOĞLU, "Gazneli Devlet Teşkilatı" **Türkler**, C. 5, Ankara, 2002, s. 288.

KAYNAKLAR:

- ASLANAPA, Oktay; "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Kültür ve Sanat" **Türkler**, C. 6, Ankara, 2002, s. 15-38.
- ASLANAPA, Oktay; **Türk Sanatı-I**, İstanbul, 1984.
- BARTHOLD, V. V.; **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Haz. H. Dursun YILDIZ, Ankara, 1990.
- BOMBACI, A.; "Türkler ve Gazneli Sanatı" **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Bildirileri**, (Basım Yeri ve Yılı yok) s. 87-91.
- BÜYÜK LAROUSSE SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİ; C. 9, Gazneliler Maddesi, s. 4442.
- CEZAR, Mustafa; **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, İstanbul, 1977.
- ÇORUHLU, Tülin; "Giyim Kuşam" Mad. **Thema Larousse Tematik Ansiklopedi**, C. 6, İstanbul, 1984, s. 281.
- ÇORUHLU, Yaşar; **Türk Sanatının ABC'si**, İstanbul, 1993.
- GÜNDOĞDU, Hamza; **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul, 1979.
- İNAL, Güner; **Türk Minyatür Sanatı**, Ankara, 1995.
- KAŞIKÇI, Nihat-YILMAZ, Hasan; **Orta Asya-Anadolu Göç Coğrafyası Tanrı Dağlarından Malazgirt'e**, Ankara, 2001.
- KOÇSOY, Şevket; "Türk Tarihi Kronolojisi" **Türkler**, C.1, Ankara, 2002, s.73-188.
- KUBAN, Doğan; **Batiya Göçün Sanatsal Evreleri (Anadolu'dan Önce Türklerin Sanat Ortaklıkları)**, İstanbul, 1993.
- MERÇİL, Erdoğan ve Arkadaşları; **Türk Dünyası Kültür Atlası-Selçuklu Dönemi-1**; İstanbul, 1997.
- MERÇİL, Erdoğan; "Gazneliler" **Türkler**, C. 4, Ankara, 2002, s. 479-508.
- MERÇİL, Erdoğan; **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, 1993.
- NUHOĞLU, Güller; "Gazneli Devlet Teşkilatı" **Türkler**, C. 5, Ankara, 2002, s. 286-308.
- ÖNEY, Gönül; "Gazneli Saray Süslemelerinin Anadolu Selçuklu Saray Süslemelerine Akisleri", **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi III**, İzmir, 1984, s. 123-132.
- PALABIYIK, M. Hanefi; "Yeni Bir Türk İslam Devleti Modeli Olarak Gazneliler" **Türkler**, C. 4, Ankara, 2002, s. 509-521.
- SÜSLÜ, Özden; "Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklularında Giyim ve Kuşam" **Türkler**, Ankara, 2002, s. 766-784.
- SÜSLÜ, Özden; **Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri**, Ankara, 1989.

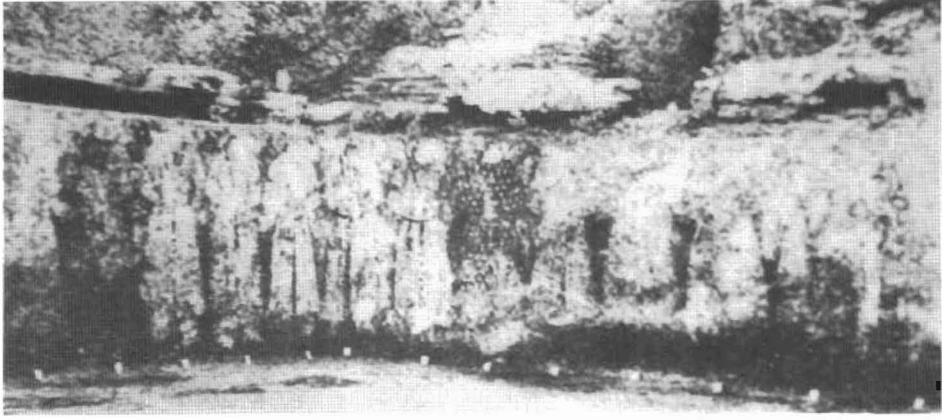

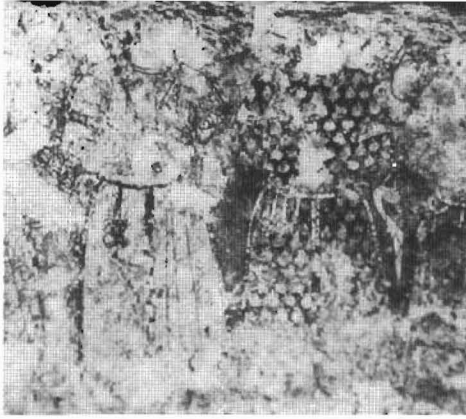
Foto : 1- Leşger-i Bazar Sarayı'nda yan yana dizili figürler (O. Aslanapa)

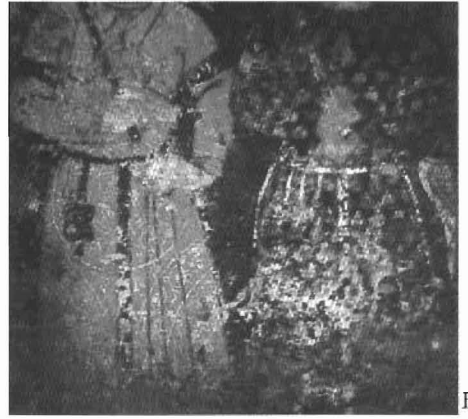
Foto : 2- Leşger-i Bazar Sarayı'nın sütunlarının birinde ay yüzlü, badem gözlü Türk tiplemesini gösteren bir resim (O. Aslanapa)

Foto : 3- Leşger-i Bazar'da figürler (E.Fsin)

A

B

Foto : 4- A/B: Lesger-i Bazar'da asker figürleri (E.Esin)

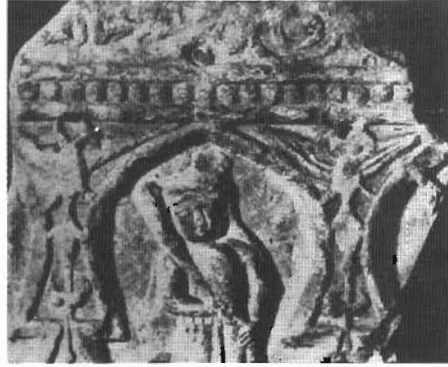

Foto : 5-Gazne Sarayı'nda figürlü mermer kabartma (G.Öney)

Foto : 6-Gazne Sarayı'nda figürlü mermer kabartma üzerinde asker resmi (Ö.Süslü)

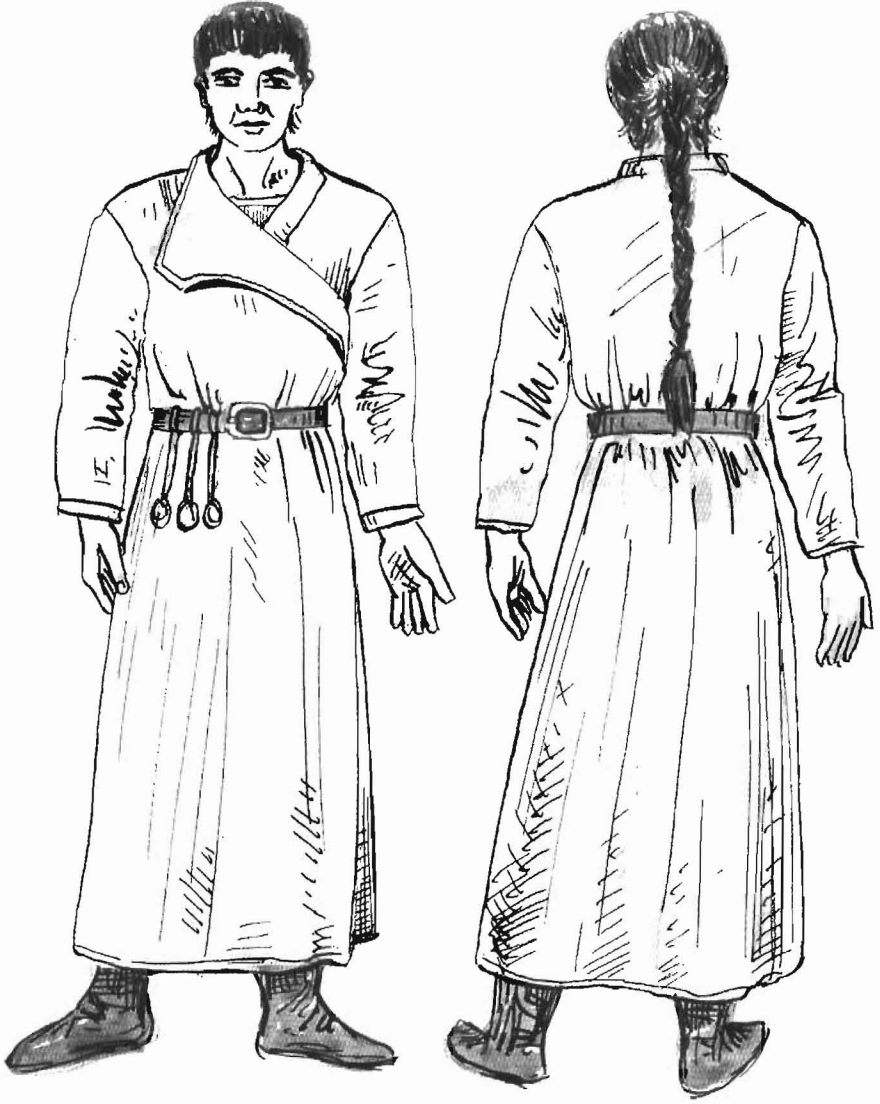
Foto : 7- Gazne Sarayı mermer kabartmalarında dans eden kadın figürleri (G.Öney)

Foto : 8- Mahmut'un Hindistan'daki Asi Kalesi kuşatması.

Foto : 9- Sultan Mahmut'un hilat giyme töreni.

Çizim : 1- Leşer-i Bazar Sarayı duvar resimlerinde erkek kıyafeti
(Foto-3'ten yararlanılmıştır/Çizim-F. Salman)

Cizim : 2- Leşger-i Bazar Sarayında erkek figürlerin kıyafetleri
(Foto-4'ten yararlanılmıştır/Çizim-F. Salman)

Cizim : 3- Gazne Sarayı kabartmalarında Gazneli kadın kıyafeti
(Foto-7'den yararlanılmıştır/Cizim-F. Salman)